

ПОЗІРК СА СЦЯНЫ

(да пытання сінтэзу архітэктуры і манументальнага мастацтва)

Чалавечыя твары – скульптурныя, маляўнічыя, мазаічныя – глядзяць на нас са сцен будынкаў... Што яны азначаюць? Чаму мастакі твор, выява чалавека з'яўляецца на каменнай паверхні? Гэтай асаблівай архітэктурна-мастацкай традыцыі ўжо больш за 30 стагоддзяў. Гледзячы на выявы людзей, іх позы, вопратку, пачынаеш лепей разумець тую эпоху, калі яны былі створаны. Архітэктура ў гэтым выпадку выступае як асаблівая TABULA RASA – белы аркуш, на якім сам Час рукой мастака піша свае словы.

Армэн Сардараў

Яшчэ старажытныя храмы і палацы Егіпта і Міжрэчча ўключалі ў свае архітэктурныя кампазіцыі чалавечыя скульптурныя выявы. Безумоўна, перш за ўсё гэта былі вобразы цароў, фараонаў, ваяроў, часам язычніцкіх багоў з чалавечымі тварамі (мал. 1, 2). На разнастайных будынках прысутнічае розны кампазіцыйны маштаб паміж скульптурай і формай. Гэта могуць быць гіганцкія выявы багоў і фараонаў (часта адны і тыя ж вобразы), як у старажытным Егіпце, ці рэльефы з выявамі ваяроў і іх палонных, як у Персепалісе.

Мал. 1.
Старажытная
Персія.
Персепаліс.
Рэльеф палаца
Ксеркса.
Выява ваяра.
V ст. да н.э.

Мал. 2.
Старажытны
Егіпет. Храм
Абу-Сімбэл.
Скульптура
Рамзеса II.
XIII ст. да н.э.

Паверхня муроў як бы «ачалавечваецца», пачынаецца нямы дыялог паміж глядачом і скульптурным вобразам. У гэтым дыялогу глядач звяртаецца да скульптуры з малітвай, паклонам, бо ён адчувае нейкую звышсілу, што ідзе ад каменнага твару.

Безумоўна, каб дасягнуць такога моцнага псіхалагічнага эфекту, трэба было стварыць сапраўдны сінтэз паміж архітэктурным збудаваннем і скульптурай. Асабліва па-майстэрску гэта дасягалася ў антычным мастацтве, дзе скульптура (круглая або ў выглядзе рэльефаў) ўключалася ў кампазіцыі храмаў – часцей за ўсё на франтонах ці фрызах (мал. 3). Архітэктурны аб'ём быццам прымаў у сябе скульптуру, аднак не дамінаваў над ёю. Стваралася асаблівае абрамленне, якое толькі падкрэслівала пластычныя вобразы з іх разнастайнымі рухамі.

Мал. 3.
Старажытная
Грэцыя. Дэталь
усходняга
фрыза
Парфенона.
Артэміда.
V ст. да н.э.

Трэба дадаць, што архітэктурна-кампазіцыйная экспрэсія такіх твораў у старажытнай Грэцыі становіцца яшчэ больш выразнай, бо ў мастацкія сродкі ўваходзіць таксама колер – скульптура, як і паверхня сцен і канструкцый будынка, фарбуецца.

Але што ўвасабляюць гэтыя абліччы, у чым прафесійная задача скульптура, мастака? Нямыя каменныя твары не маюць моцных эмацыянальных выказаў ці асабістай індывідуалізацыі. Яны нясуць пячатку знешняга спакою, часам з намёкам на ўсмешку. Гэты прыём накіраваны на стварэнне пачуцця агульнай гармоніі ўсяго храма, якая ідзе «зверху», з нябёсаў, – насуперак дыгармоніі тутэйшага жыцця. Важным эстэтычным сродкам служыць кантраст паміж бяздушнай архітэктурнай масай і ачалавечанай пластыкай.

У беларускай архітэктуры барока «твары на сценах» храмаў – гэта выявы Хрыста, Богамаці, апосталаў. Яны уключаюцца ў архітэктурны аб'ём і падкрэсліваюць асаблівае сакральнае значэнне таго ці іншага сабора (мал. 4, 5). У барочнай скульптуры, нягледзячы на знешнюю экспрэсію формаў (паставы, складкі на вопратцы), твары застаюцца вельмі спакойнымі, як бы недасягальнымі, далёкімі ад мірскіх спраў.

Мудрагелістая мастацкая дэталёўка ўвасабляе ў сабе тое, што выходзіць за межы функцыянальнага прызначэння будынка. Бо выява чалавечага твару – гэта не столькі нешта фізічна канкрэтнае, але і пэўная метафізічная з'ява. У тварах праглядваецца сапраўдная існасць людзей, магчыма, іх лёс. Як пісаў Асвальд Шпэнглер, «толькі мастак у партрэце чалавека перадае ідэю яго лёсу» (А. Шпэнглер. Захад Еўропы). Гэтае аблічча, «пячатка чалавека» найлепшым чынам выказвае ягоную непазнавальную розумам метафізічную сутнасць.

Асаблівы сэнс дадзены пастулат знаходзіць у тыя гістарычныя перыяды, калі мастацтва настойліва займаецца пошукамі ўнутранай сутнасці людзей. У еўрапейскім мастацтве на мяжы XIX–XX стст. гэта перыяды сімвалізму, мадэрну, сэцэсіі. Архітэктурныя пабудовы актыўна пакрываюцца разнастайнымі мастацкімі творамі і дэталёўкамі.

Мал. 4. Беларусь, в. Воўчын.
Скульптура на Траецкім касцёле.
XVIII ст.

Мал. 5. Беларусь, в. Зембін.
Скульптура на касцёле Дзевы
Марыі. XVIII – пач. XIX стст.

Мал. 6. Латвія,
г. Рыга.
Скульптурны рэльеф
на даходным доме.
Пач. XX ст.

Мал. 7. Чэхія, г. Прага.
Скульптурны барэльеф
на будынку. Пач. XX ст.

Асобную частку іх складаюць менавіта выявы людзей, іх твары (мал. 6, 7). Ідзе актыўны дыялог паміж гледачом і мастацкім творам, які заклікае звярнуцца да самых таямнічых чалавечай душы. Дыялог заўсёды вядзецца з эстэтычных пазіцый, бо адказ на глыбінныя пытанні знаходзіцца ў самой прыгажосці таго ці іншага вобраза.

Пазней рэвалюцыі (крываяя ці не) адкідваюць гэты «дэкадэнцікі» напрамак. Архітэктура звяртаецца да чыстых форм канструктывізму і рацыяналізму. Але ў нашай мастацкай гісторыі перыяд «мінімалізму» цягнецца вельмі коратка.

Скульптурныя, пластычныя вобразы вяртаюцца зноў у якасці неакласічных твораў. У сярэдзіне XX ст. на сценах будынкаў з'яўляюцца абліччы «простых людзей», якія сталі гаспадарамі новага жыцця. Гэта ўжо не «богі мінулага», а людзі – богі сацыялізму, упэўненыя ў сабе і сваім заўтрашнім дні. Важна, аднак, што пластыка фігур і твары, як і раней, напоўнены ўнутранай сілай, якая зноў накіравана на гледача (мал. 8, 9).

У 60–70-я гады XX ст. «твары на сцяне» становяцца ўжо іншымі. Мастакі адыходзяць ад класічнасці, убачыўшы ў ёй нейкую «неспраўднасць», і ствараюць пластычныя вобразы больш брутальныя, але і больш эмацыянальныя. Аднак трэба прызнаць, што часы гэтыя былі досыць брутальнымі ў дачыненні да індывідуальнага чалавечага жыцця. Тут ужо няма гармоніі паміж «нябесным і зямным» ці «грамадскім і людскім». Гэтыя выявы – «знак барацьбы», які заклікае ў бой за праўду (мал. 10а, 10б).

Мал. 8. Беларусь, г. Мінск.
Скульптура на Палацы прафсаюзаў.
50-я гг. XX ст. Скульпт.:
У. Папоў, А. Сомова,
М. і Л. Раберманы

Мал. 9. Беларусь, г. Мінск.
Скульптура на Нацыянальным
мастацкім музеі. 50-я г. XX ст.
Скульпт.: П. Белавусаў,
С. Адашкевіч

Мал. 10 а, б.
Беларусь, г. Мінск.
Скульптура на ДOME
мадэляў. 70-я гг. XX ст.
Скульпт. А. Арцімовіч

Мінулы час пакінуў нам у нашай гістарычнай архітэктуры шмат скульптурных вобразаў. Рэалістычныя яны ці стылізаваныя – кожная выява адпавядае таму ці іншаму мастацкаму стылю. Сцяна – той самы п'едэстал, які надае значнасць, манументальнасць (*monumentum* (лац.) – напамінак) скульптурнаму твору. Кожны з гэтых вобразаў, «твараў са сцяны» перадае *ZEITGEIST* (ням.) – дух часу (Гегель. Філасофія гісторыі). Адсюль – вартасць гэтых мастацкіх твораў, неабходнасць іх захоўваць як сведчанне мінулых эпох.

Чалавечыя выявы быццам пераносяць нас з прасторавага ў **часовае вымярэнне жыцця**. Гэта – чалавек (*ESSE HOMO*), а значыць, адбітак агульнага чалавечлага лёсу, ніць, якая звязвае і аб'ядноўвае чалавецтва паверх усіх межаў. Таму трэба зберагчы гэтыя сляды гісторыі і дакументы свайго часу – твары на сценах.